

Маст. Јелена Чановић,
асистенткиња

УДК: 347.61/.64:341.645.2(4)
DOI: 10.46793/UPSSX.595C

СРАЗМЕРНОСТ И ПРАВО НА ПОШТОВАЊЕ ДОМА - АНАЛИЗА ПРАКСЕ ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА*

Резиме

Предмет рада је анализа праксе Европског суда за људска права која се односи на право на поштовање дома из чл. 8 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, повезана са критеријумом сразмерности. Анализа референтних одлука кључна је разумевање спорних питања која произилазе из ове теме, на ћемо се у раду у ограниченом обиму бавити специфичностима конкретних случајева које би нам указале на разлоге промене става Суда по питању критеријума сразмерности. Од става израженог у великом броју ранијих одлука да је неопходно спровести тест сразмерности (пропорционалности) мешања државе у право на поштовање дома, до потоњег става израженог и образложеног у одлуци скоријег датума да нема потребе за испитивањем сразмерности, пратићемо генезу критеријума сразмерности у случајевима принудног исељења подносилаца представки из непокретности које за њих представљају дом.

Кључне речи: сразмерност, право на поштовање дома, пракса Европског суда за људска права.

1. О праву на поштовање дома

Чланом 8 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода¹ који носи назив „право на поштовање приватног и породичног живота“

---

* Рад је резултат истраживања на пројекту Правног факултета Универзитета у Крагујевцу: „Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније“, који се финансира из средстава Факултета.

¹ Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (у даљем тексту: ЕКЉП, Конвенција) потписана је 1950. године у Риму, а ступила је на снагу 1953. године након ратификације држава чланица Савета Европе. Вид. Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и додатних протокола бр. 11, 4, 6, 7, 12 и 13, (Сл. лист СЦГ - Међународни уговори, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/05 - испр. и Сл. гласник РС - Међународни уговори, бр. 12/2010 и 10/2015).

гарантује се да: „Свако има право на поштовање свог приватног и породичног живота, дома и преписке.“ (ст. 1). У погледу права на поштовање дома, из претходно цитираног става следе: право на приступ дому, право на коришћење дома и право на мирно уживање дома.² Из ст. 2, чл. 8 ЕКЉП произилази да се ова права могу ограничити под одређеним условима: „Јавне власти неће (се) мешати у вршење овог права сем ако то није у складу са законом и неопходно у демократском друштву у интересу националне безбедности, јавне безбедности или економске добробити земље, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.“ Како је реч о факултативним ограничењима прописаним општим претпоставкама (а не еnumerативно), тако су она везана за подручје слободне процене држава које имају овлашћење да одлуче да ли ће их применити у конкретном случају.³

Обавезе држава странака из перспективе правилне примене чл. 8 ЕКЉП обухватају позитивне и негативне обавезе. Негативне обавезе подразумевају уздржавање од ограничавања (мешања, задирања) заштићених права појединца из ст. 1 која би била у супротности са ст. 2.⁴ О позитивним обавезама државе говори се у материјалном и процесном смислу. Тако, позитивне обавезе с материјалног аспекта подразумевају успостављање законодавног оквира којим ће се регулисати како делотворна заштита гарантованих права, тако и свако ограничење истих.⁵ Позитивне обавезе с процесног аспекта подразумевају да је држава (судска власт) дужна да испуни конвенцијски захтев у погледу „адекватних процесних заштитних средстава“. То даље обавезује домаће судове да у сваком поступку у коме се странка позива на повреду права на поштовање дома (као и права која даље из њега произилазе) користе „адекватна процесна средства“ приликом одлучивања о правима и обавезама странака, независно од граница меродавног домаћег закона.⁶

Узимајући у обзир све обавезе и ограничења која произилазе из чл. 8 ЕКЉП, Европски суд за људска права⁷ је недвосмислено заузео став у погледу јединствене примене методолошког приступа приликом испитивања да ли је дошло до мешања у права заштићена чл. 8. Тако, Суд је успоставио судску

---

² Bodul, D., *The right to a home in the case-law of ECHR vs. the right to a home in the case-law of Croatian courts*, EU and comparative law issues and challenges series, International scientific conference, EU law in context - adjustment to membership and challenges of the enlargement, Osijek, 2018, стр. 555.

³ Омејец, Ј., *Конвенција за заштиту људских права и темељних слобода у пракси Европског суда за људска права, Strasbourg'ski acquis*, Загреб, 2013, стр. 852.

⁴ При чему приликом ограничења права морају бити задовољене и материјалноправне и процесноправне претпоставке. Вид. Михелчић, Г., Marochini, M., *Конекситет остварења виндикацијског захтева на некретнини и тзв. права на поштовање дома*, Зборник Правног факултета Свеучилишта у Риједи, в. 35, бр. 1/2014, стр. 188.

⁵ Омејец, Ј., *нав. дело*, стр. 945.

⁶ Исто, стр. 947.

⁷ Европски суд за људска права (у даљем тексту: ЕСЉП, Суд).

технику која се назива „корак по корак“. Уз уважавање широког обима слободне процене држава приликом примене чл. 8, као главно истиче се питање оправданости спорног мешања у заштићено право. Одговор на ово питање захтева спровођење теста „неопходности у демократском друштву“ (при чему се сматра да „неопходност“ подразумева „хитну друштвену потребу“).⁸ Свеобухватна анализа тог теста захтева његово разумевање у смислу општих карактеристика начела неопходности и сразмерности (која представљају секундарна конституционална начела интерпретације ЕКЉП, али и судске технике).⁹ И док се тест неопходности (који је појмовно конвенцијска категорија) примењује приликом испитивања повреде свих квалификованих конвенцијских права (па тако и чл. 8), пракса код испитивања евентуалне повреде права на поштовање дома показала је да ЕСЉП спроводи тест сразмерности који представља последњу фазу испитивања постојања повреде чл. 8 у оквиру општег теста „корак по корак“.¹⁰ Након што испита да ли спорна непокретност представља дом подносиоца и да ли је било мешања државне власти у остваривање права на поштовање дома подносиоца представке, ЕСЉП спроводи најпре тест оправданости испитујући да ли је мешање било оправдано односно да ли је било у складу са законом, да ли је имало легитимни циљ и да ли је било нужно у демократском друштву. Приликом ограничења права странке (мешања у право) која произилазе из првог става (што је странка дужна доказати), држава се може оправдати позивањем да је испунила критеријуме из другог става (терет доказивања је на држави) у ком случају ће се то ограничење сматрати законитим и легитимним. Када ЕСЉП испитује сразмерност (пропорционалност) оспорене мере (мешања), он вага између сукобљених интереса и настоји да их уравнотежи, а за то је неопходно да се размотре чињенични основ и околности у сваком конкретном случају из перспективе свих правно релевантних интереса.¹¹

2. Критеријум сразмерности код испитивања повреде права на поштовање дома

2.1. Уводна разматрања

Иако се појам сразмерности не помиње у чл. 8 ЕКЉП као критеријум приликом процене да ли је повређено право на поштовање дома, из праксе ЕСЉП следи да Суд штити то право спровођењем теста сразмерности (пропорционалности). Категорију сразмерности тако можемо посматрати као критеријум осигурања заштите права на поштовање дома, али и као материјалну претпоставку за одлучивање о сразмерности мешања државе у

---

⁸ Исто, стр. 950.

⁹ Vodul, D., *нав. чланак*, стр. 556.

¹⁰ Омејец, Ј., *нав. дело*, стр. 1254.

¹¹ Исто, стр. 1255.

заштићено право странке.¹² Да бисмо анализирали улоге које има категорија сразмерности потребно је да кроз анализу праксе ЕСЉП изведемо закључак о генези ставова суда по питању (не)обавезности сразмерности као претпоставке код одлучивања о праву на поштовање дома.

Заштита коју ЕСЉП пружа праву на поштовање дома разликује се у зависности од врсте предмета, односно случаја који је предмет представке. Оно што је било заједничко обележје за све врсте поступака заштите права на поштовање дома јесте процена сразмерности мешања државе у право појединца, па је дуги низ година потреба испитивања сразмерности била неспорна. Међутим, како се ЕСЉП у пракси служи конвенцијским начелима (аутономног тумачења, слободне процене, живог инструмента, ефикасности и другим)¹³, тако је могуће да Суд промени своју праксу. Стога, за нашу анализу је посебно важна пресуда из 2018. године у којој је ЕСЉП по први пут одступио од раније праксе и у конкретном случају заузео став да није потребно спровести тест сразмерности. Праћење и анализа новије праксе по питању сразмерности отклонила би нам дилему да ли је ЕСЉП кренуо у новом смеру или су другачији ставови последица посебних околности конкретног случаја који одступа од претходних.¹⁴

2.2. Предмет у коме се као централно истиче питање сразмерности

На почетку наше анализе потребно је да пођемо од предмета *McCann против Уједињеног Краљевства* јер је приликом његовог решавања ЕСЉП утврдио и изложио основне претпоставке сразмерности приликом испитивања повреде права на поштовање дома. Подносилац представке је принудно исељен из свог дома након што му је престао статус заштићеног станара. ЕСЉП је најпре утврдио да је предметна непокретност била дом подносиоца представке, иако он према домаћем закону није више имао правни основ да живи у непокретности. Такође, ЕСЉП је утврдио да се локална власт умешала у (ограничила) право подносиоца на поштовање његовог дома. ЕСЉП такође сматра да је мешање било у складу са законом и да је тежило легитимном циљу заштите права и слобода других људи. Међутим, као централно у овом случају, ЕСЉП истиче питање „да ли је мешање било сразмерно циљу коме се тежило и

---

¹² Михелчић, Г., Marochini Зрински, М., Шантек, Р., *Од предмета McCann до предмета F.J.M. - Размјерност и право на поштовање дома код присилног намирења стварноправно осигураних тражбина из некретнине*, Зборник Правног факултета Свеучилишта у Риједи, вол. 41, бр. 1/2020, стр. 113.

¹³ Михелчић, Г., Marochini Зрински, М., *Утјецај конвенцијских начела тумачења на поједине грађанскоправне институте (одабрана питања)*, Зборник радова Правног факултета у Нишу 78, бр. 1/2018, стр. 128.

¹⁴ Михелчић, Г., Marochini Зрински, М., Шантек, Р., *нав. чланак*, стр. 128.

стога „неопходно у демократском друштву“?¹⁵ Како је ЕСЈП у ранијим одлукама¹⁶ поставио релевантне принципе приликом процене неопходности мешања у право на дом, тако услов „неопходности у демократском друштву“ има процесни, али и суштински значај. ЕСЈП понавља да „*губитак нечијег дома представља најекстремнији облик мешања у право на поштовање дома*“ и посебно истиче да „*свако лице које је у опасности од мешања такве размере би у принципу требало да има могућност да испита сразмерност мере коју одреди независни суд у светлу релевантних принципа из чл. 8 Конвенције, без обзира на то што му је према домаћем закону право поседа престало*“. ЕСЈП је указао на процесни аспект сразмерности, тако што је заузео став да процесне мере заштите права нису биле адекватне и нису омогућиле да независни домаћи суд испита законитост и разумност одлуке локалне власти, тј. да ли је губитак дома подносиоца представке био сразмеран легитимним циљевима којима се тежило. Како је ЕСЈП сматрао да испитивање сразмерности у конкретном случају не би осујетило функционисање домаћег правног система, тако је закључио да је због недостатка адекватних процесних гаранција у овом случају дошло до повреде поштовања права на дом.

2.3. Предмети у којима се питање сразмерности процењује кроз однос приватноправног и јавноправног интереса у случајевима принудног исељења

За нашу тему постоји значајан број одлука које је ЕСЈП донео против Републике Хрватске, али и других држава потписница Конвенције, а које се односе на проблем принудног исељења подносилаца представки из станова у јавној својини у којима су они становали без пуноважног правног основа. Уз уважавање посебних околности сваког случаја, бавићемо се издвојено питањем сразмерности као критеријумом који је, видећемо, за њих заједнички.

У предмету *Ђосић против Хрватске*¹⁷, ЕСЈП је утврдио да је обавеза подносиоца да испразни стан представљала мешање у право на поштовање дома, које је предузето ради остварења легитимног циља - заштите јавне својине државе на стану у ситуацији када подносиоца није имала правни основ за становање у њему. Међутим, ЕСЈП је ипак утврдио повреду права на поштовање дома у овом случају јер домаћи грађански судови нису извршили

---

¹⁵ *McSann против Уједињеног краљевства*, бр. представке 19009/04, од 13. маја 2008. године, пар. 49.

¹⁶ *Исто*. ЕСЈП упућује, између осталих, на предмет *Connors против Уједињеног Краљевства*, бр. представке 66746/01, одлука од 27. маја 2004. године, пар 81-84.

¹⁷ *Ђосић против Хрватске*, бр. представке 28261/06, одлука од 15. јануара 2009. године, ЕСЈП је пресудио: „Суд сматра како обавеза подносиоца да испразни стан представља мешање у њено право на поштовање њеног дома, без обзира на чињеницу што пресуда којом се налаже исељење још није извршена“.

даљу анализу у погледу сразмерности и разумности мере која је примењена према подносиоцима представке и тиме јој није пружена адекватна процесна заштита услед непостојања одговарајућих заштитних процесних средстава.

У предмету *Паулић против Хрватске*¹⁸, централно питање је поново било „да ли је мешање било сразмерно са циљем и стога неопходно у демократском друштву“, при чему га је ЕСЉП оценио негативно што је указало на пропуст да се пружи процесна заштита права. У овом случају судија *Malinverni* је формулисао издвојено мишљење у коме заступа супротан став, да питање права странке да јој независни суд оцени сразмерност мере исељења, с обзиром на релевантна начела која произлазе из чл. 8 ЕКЉП, не произилази аутоматски из сваког случаја у коме је предмет спора принудно исељење странке из непокретности која за њу представља дом, већ да је право странке да истакне приговор, а на суду је да о њему одлучи.

У предмету *Брежец против Хрватске*¹⁹, ЕСЉП је применио исти принцип као и у случају *Тосић, Паулић* и другим, иако је подносилац представке исељен из смештаја у приватном власништву. Међутим, у овом случају Суду је било релевантно да су стамбене просторије додељене подносиоцу представке „у специфичним околностима које су постојале у бившој Југославији“²⁰. Наиме, подносиоци представке је била запослена у хотелском ланцу у оквиру кога је уплаћивала месечне доприносе за стамбени фонд, на основу чега је добила собе у хотелској згради намењеној за смештај својих запослених. Након што је хотелски ланац приватизован, предметна непокретност је постала власништво *Хотела Млини*. Иако је подносиоци исте године када је покренут поступак исељења купила други стан, а из спорног се иселила пет година касније, она се ипак позвала на повреду права на поштовање њеног дома због тога што јој судови нису обезбедили процесне гаранције. И у овом случају је главно било питање да ли је мешање било сразмерно циљу коме се тежило и стога „неопходно у демократском друштву“. ЕСЉП је остао и у овом случају при свом ставу да је подносиоци повређено право на поштовање дома, услед тога што судови нису подносиоци представке пружили адекватне процесне гаранције тако што су пропустили да испитају аргументе који се тичу анализе сразмерности мере исељења из предметног стана који је користила четрдесет година. Тиме је ЕСЉП поновио свој став да независни суд треба да процени сразмерност и разумност мере без обзира што подносиоци нема право према домаћем закону да користи стан, при чему Суд наглашава да се такво питање не појављује аутоматски, већ га подносилац представке мора изнети у одбрани, што је у овом случају учињено.

---

¹⁸ *Паулић против Хрватске*, бр. представке 3572/06, пресуда од 22. октобра 2009. године.

¹⁹ *Брежец против Хрватске*, бр. представке 7177/10, пресуда од 18. јула 2013 године.

²⁰ *Исто*, пар. 48.

Након доношења одлуке у случају *Брежсец*, остало је нејасно да ли је ЕСЈП имао намеру да прошири захтев за процену сразмерности од стране независног суда и на случајеве који се тичу закупног односа у приватном сектору (када је закуподавац приватно физичко лице или привредно друштво) или је та пресуда уважавала чињенице конкретног случаја и била ограничена на случајеве трансформације непокретности које су предмет закупа из јавне у приватну својину.²¹ Међутим, убрзо након доношења пресуде, ЕСЈП је разјаснио став у *предмету Врзић против Хрватске*²².

У предмету *Рапова и други против Украјине*²³, ЕСЈП је такође утврдио повреду права на поштовање дома подносилаца представке, уважавајући околност да су они предметни смештај добили од државног послодавца и да су њему становали као заштићени корпоративни закупци у складу са украјинским законом којим је уређено становање. Предметна непокретност у власништву државе је продата приватној компанији, која га је исте године даље продала другој, повезаној компанији. У настојању да регулишу правни основ становања, подносиоци су преко окружног тужиоца покренули парнични поступак и захтевали да компанија која је власник изда ваучере, тј. налоге за становање који би гласили на њихова имена. У покренутом поступку компанија је поднела противужбу којом је тражила заштиту приватне својине, тврдећи да су подносиоци самовољно заузели њену имовину, уз захтев за њихово исељење. У овом случају ЕСЈП је сматрао да, без обзира на чињеницу да је одлука о исељењу била донета у корист приватног лица (компаније) и да је имала основ у домаћем закону и легитимни циљ да заштити имовинске интересе власника, налог за исељење представља мешање у права првог, другог и трећег подносиоца на поштовање њиховог дома које није засновано на адекватним разлозима и неопходно у демократском друштву²⁴. Подносиоци представке су се позвали на аргументе повезане са сразмерношћу исељења, да су живели више од двадесет година у предметним становима као *de facto* заштићени станари, са својим породицама, да нису могли да буду исељени ако им није нађен нови смештај и да би им исељење представљао превелики индивидуални терет. Поред тога, важан аргумент, као и у случају *Брежсец*, је и да су они предметни смештај добили у специфичним околностима стамбене и социјалне политике у бившем Совјетском Савезу, где је велики број запослених користио станове у друштвеном власништву и где су запослени плаћали обавезне месечне доприносе у стамбене фондове.²⁵ На основу ових аргумената

---

²¹ Уп. *F.J.M. против, Уједињеног Краљевства*, бр. представке 76202/16, одлука од 6. новембра 2018. године, пар. 39.

²² Вид. *Врзић против Хрватске*, бр. представке 43777/13, одлука од 12. јула 2016. године.

²³ *Рапова и други против Украјине*, бр. представке 28519/10, одлука од 8. јула 2021. године

²⁴ *Исто*, пар. 56.

²⁵ *Исто*, пар. 57.

Суд је закључио да мешање није било правично јер није било анализе појединачне ситуације сваког од подносилаца, нити су уважени њихови интереси заштићени чл. 8 ЕКЉП. Како је ЕСЉП у ранијим одлукама²⁶ већ утврдио повреду права на поштовање дома у другим случајевима у којима подносиоци изложени принудном иселењу нису имали могућност да се испита сразмерност мешања, ни сада није нашао разлог да у овом предмету дође до другачијег закључка.²⁷

2.4. Предмети у којима се питање сразмерности процењује с обзиром на посебне околности случаја

Предмет *Ivanovna и Cherkeзов против Бугарске*²⁸ смо изложили у овом делу јер је иницијално покренут као сукоб два приватноправна интереса (сувласника непокретности) али ипак с обзиром на јавноправни интерес (интерес државе да се избори са нелегалном градњом). Околности случаја су да је подносиатеља представке имала у сувласништву непокретност (земљиште) које је наследила од оца, а на којој је заједно са другим подносиоцем представке обновила трошну колибу ради становања, без претходно добијене грађевинске дозволе, са чим се двоје од преосталих сувласника непокретности није сложило. По захтеву сувласника, најпре је приликом инспекцијског надзора утврђено да је једноспратна кућа бесправно изграђена, а затим је надлежни управни орган покренуо поступак за њено рушење. Суочена са ситуацијом, подносиатеља је покренула управни спор који је изгубила пред првостепеним и другостепеним судом, а ни након тога није желела да поступи по налогу за рушење, иако је расписан тендер за приватне грађевинске фирме ради рушења.²⁹ Узимајући у обзир да је подносиатеља истакла да је та кућа била њихов једини дом и да би њено рушење изазвало значајне потешкоће јер не би били у могућности да себи обезбеде други дом, надлежни државни органи су покушали да им обезбеде алтернативни смештај, уз предочавање могућности остваривања права из области социјалне заштите.

У својој одлуци ЕСЉП је утврдио да иако је подносиатеља представке имала законска права на кући (као један од сувласника), та непокретност заправо

---

²⁶ *Winterstein и други против Француске*, бр. представке 27013/07, одлука од 17. октобра 2013. године пар. 158. и 167; *Kryviitska and Kryviitskyu* против Украјине, бр. представке 30856/03, одлука од 2. децембра 2010. године, пар. 51. и 52; *Sadovuyak* против Украјине, бр. представке 17365/14, одлука од 17. маја 2018. године, пар. 34. и 35.

²⁷ *Panova и други против Украјине*, пар. 61.

²⁸ *Ivanovna и Cherkeзов против Бугарске*, бр. представке 46577/15, одлука од 21. јула 2016. године.

²⁹ Вид. *Case of Ivanovna and Cherkeзов v. Bulgaria - summary by the Republic of Croatia (Office of the Agent)*, HUDOC: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Cherkeзов%22%22itemid%22:%5B%22001-183047%22%5D%7D>

представља дом за оба подносиоца представке (дакле и за њеног партнера), па налог за њено рушење представља мешање у њихова права на поштовање тог дома.³⁰ Суд је такође утврдио да је мешање било законито и да би рушење имало легитиман циљ. Главно питање у овом случају било је да ли би рушење било „неопходно у демократском друштву“. Суд истиче значајну сличност овог са предметима које смо претходно анализирали, а који се односе на иселјење станара из стамбених јединица у јавној својини, односно иселјење окупатора земљишта у јавној својини.³¹ Суд такође проналази сличност овог предмета и са онима који се односе на иселјење из имовине која је иницијално била власништво подносилаца, али су је они изгубили у грађанском поступку (који је против њих водило приватно лице или државни орган) или у поступку пореског извршења.³² Сходно добро утврђеној пракси у свим тим предметима, Суд понавља да „процена неопходности мешања у случајевима који се тичу губитка дома ради унапређења јавног интереса не укључује само суштинска питања већ и питања процедуре: да ли је процес доношења одлука био такав да пружи дужно поштовање интересима заштићеним чл. 8 Конвенције“. ³³ Такође, понавља се да би свака особа која је у ризику од мешања у право на поштовање дома, без обзира да ли припада угроженој групи, требало да има могућност испитивања сразмерности мере, уз апострофирање бројних аргумената који су од значаја за процену сразмерности.³⁴ Сходно томе, „ако дотична особа оспорава сразмерност мешања на основу таквих аргумената, судови морају да их пажљиво испитају и дају адекватне разлоге у вези са њима“³⁵. Суд истиче и да сама могућност судског преиспитивања административне одлуке није довољна да пружи заштиту, већ да „дотично лице мора бити у стању да оспори ту одлуку на основу тога што је несразмерна с обзиром на његове или њене личне околности“. Суд је

---

³⁰ *Ivanovna u Cherkeзов против Бугарске*, пар. 49.

³¹ *Исто*, пар. 52.

³² Уп. *Zehentner против Аустрије*, бр. представке 20082/02, одлука од 16. октобра 2009. године; *Брежец против Хрватске*, бр. представке 7177/10, пресуда од 18. јула 2013. године; *Rousk против Шведске*, бр. представке 27183/04, одлука од 25. октобра 2013. године.

³³ *Ivanovna u Cherkeзов против Бугарске*, пар. 53.

³⁴ *Исто*. Фактори који ће вероватно бити од значаја у овом погледу, када је у питању бесправна градња, су да ли је дом незаконито основан или не, да ли су дотичне особе то учиниле свесно или не, која је природа и степен незаконитости у питању, каква је прецизна природа интереса који се жели заштитити рушењем и да ли одговарајући алтернативни смештај доступан је лицима погођеним рушењем. Други фактор би могао бити да ли постоје мање озбиљни начини поступања у случају; списак није коначан.

³⁵ *Исто*. Уп. *Yordanova и други против Бугарске*, бр. представке 25446/06, одлука од 24. септембра 2012. године, пар. 118. (IV): „То, између осталог, значи да тамо где је подносилац представке изнео релевантне аргументе у вези с пропорционалношћу мешања у домаћим судским поступцима, домаћи судови треба да их детаљно испитају и дају адекватне разлоге.“

на крају утврдио да спроведени поступак није испунио тражене процесне услове с обзиром на обавезу испитивања сразмерности.

У предмету *Zehentner против Аустрије*³⁶, подносиатељка представке је услед неисплаћеног дуговања за водоинсталатерске услуге била обавезана да у парничном поступку плати дуговано потраживање и трошкове поступка, а након непоступања по пресуди против ње је покренут поступак принудног намирења дугованих потраживања путем судске продаје њеног стана. Након продаје стана, подносиатељка је доживела нервни слом и неко време боравила је у психијатријској болници, при чему је за то време суд покренуо поступак за стављање под старатељство у оквиру кога је медицински вештак утврдио да је подносиатељка била болесна од психозе већ неколико година и да није била у стању да доноси рационалне одлуке, посебно оне које се тичу стамбених питања.³⁷ Обзиром да су ове чињенице указале да је подносиатељка рањива особа, она није могла самостално да учествује у парничном и извршном поступку. Суд је утврдио да је мешање било законито и у складу са легитимним циљем заштите права и слобода других, обзиром да су поступци вођени у складу са интересима повериоца да наплате своја потраживања према дужнику, а да је иселење и одбијање да се поништи судска принудна продаја служило интересима купца предметног стана.³⁸ Имајући у виду, као кључно, природу мешања у право на поштовање дома подносиатељке, Суд је ценио посебан значај процесних гаранција поступка³⁹ које су у овом случају изостале с обзиром на немогућност подносиатељке да ефикасно учествује у поступку и да јој судови одреде сразмерност предузете мере, па је утврдио повреду чл. 8 ЕКЉП.⁴⁰

У предмету *Rousk против Шведске*⁴¹, подносилац представке био је власник компаније и имао је законску обавезу да сваке године подноси посебну пореску пријаву. Како је 2002. године пропустио да изврши своју пореску обавезу, Пореска управа му је најпре упутила обавештење, па онда предлог дискреционе процене и на крају му је наметнула пореске дажбине (порез, пореске додатке и накнаде за кашњење). Подносилац није исплатио дуговања, нити је затражио одлагање плаћања. Како су порески дугови према држави одмах извршни, тако је Пореска управа, након безуспешног подсећања подносиоца на дуговања, проследила захтев за наплату Извршном органу.⁴² Уследила је продаја куће подносиоца представке и његово иселење, што из перспективе чл. 8 ЕКЉП, према оцени Суда, представља мешање у право подносиоца на поштовање његовог дома, које је у складу са законом и легитимно циљу заштите права и

---

³⁶ *Zehentner против Аустрије*, бр. представке 20082/02, одлука од 16. октобра 2009. године.

³⁷ *Исто*, пар. 13. и 14.

³⁸ *Исто*, пар. 55.

³⁹ *Исто*, пар. 60.

⁴⁰ *Исто*, пар. 65.

⁴¹ *Rousk против Шведске*, бр. представке 27183/04, одлука од 25. октобра 2013. године.

⁴² *Исто*, пар. 7. и 8.

слобода других - у овом случају државе као повериоца пореских дажбина и купца предметне куће на јавној продаји у извршном поступку. Међутим да би се мешање сматрало „неопходним у демократском друштву“ оно „мора да буде сразмерно легитимним циљевима и да одговара хитној друштвеној потреби“⁴³. И овога пута Суд је утврдио недостатак ефикасних процесних гаранција на основу којих би подносилац представке могао да заштити своје интересе, имајући у виду неколико аргумената. Најпре, у ниједном од претходно вођених поступака у спорном случају одлука није постала коначна пре принудне продаје и исељења, што се према оцени Суда не може оправдати ефикасношћу извршног поступка. Такође, истиче се да је било потребно одложити исељење с обзиром на уложене правне лекове у извршном поступку, а и с обзиром да је подносиоцу у међувремено накнадно одобрено одлагање плаћања пореског дуга, уз један мали део који је остао извршан. Ни у овом случају није био испуњен захтев сразмерности⁴⁴ посебно имајући у виду да је износ био мали, а да је подносилац имао и другу имовину која је могла бити предмет намирења потраживања (нпр. аутомобил).⁴⁵ На крају, узимајући у обзир све околности, ЕСЈП утврдио повреду чл. 8 ЕКЈП, сматрајући да ни општи интереси државе ни интереси купца непокретности нису претегли над интересима подносиоца представке у околностима конкретног случаја.⁴⁶

2.5. Предмети у којима се питање сразмерности процењује кроз однос два приватноправна интереса у случајевима принудног исељења

У предмету *Врзић против Хрватске*⁴⁷, ЕСЈП је утврдио да је дошло до мешања у право подносилаца представке на поштовање њиховог дома утолико што је првостепени суд у оквиру извршног поступка, у коме је продата њихова кућа⁴⁸, наложио њихово исељење. Иако подносиоци нису били исељени,

---

⁴³ Исто, пар. 136.

⁴⁴ Исто, пар. 137.

⁴⁵ Исто, пар. 125. Како је извршни дуг је тада износио само 6.721 круна (отприлике 800 евра), Суд примећује да је извршни орган (као и домаћи судови) могао да поништи продају по уложеном правном леку подносиоца представке. Суду одлука да се наставе продаја и исељење подносиоца представке делује претерано и несразмерно, посебно с обзиром на чињеницу да је подносилац имао другу имовину (као што је аутомобил), који је могао бити заплешен и продат да би покрио оно мало што му је остало од извршних дугова. Ово посебно због тога што су власти знале да је поступак у вези са решењем о извршењу још у току, па стога још није правноснажно окончан.

⁴⁶ Исто, пар. 142.

⁴⁷ *Врзић против Хрватске*, бр. представке 43777/13, одлука од 12. јула 2016. године.

⁴⁸ Суд је и у ранијим пресудама (*Zehentner против Аустрије*, пар 54.) заузео став да судска продаја (принудна продаја у извршном поступку) дома подносиоца представке и његово исељење треба посматрати као мешање у право на поштовање његовог дома.

издати налог за иселење може бити у било ком тренутку извршен, па Суд понавља да сама „обавеза подносиоца представке да напусти кућу у којој живи представља мешање у његово право на поштовање свог дома“⁴⁹. Централно спорно питање у овом случају било је да ли је мешање сразмерно циљу коме се тежило и стога неопходно у демократском друштву, пошто су подносиоци тврдили да процесне гаранције које произилазе из чл. 8 ЕКЉП нису биле обезбеђене, односно да правила којим је регулисан извршни поступак домаће државе није дозволио судовима да спроведу тест сразмерности. Приликом решавања овог важног питања, Суд се најпре осврнуо на свој став изнет у пресуди *McCann* (а који се односи на могућност испитивања сразмерности мере коју одреди независни суд), а затим и позвао на неколико одлука против *Хрватске* (*Ђосић*, *Паулић*, *Орлић*⁵⁰, *Бједов*⁵¹ и *Брежец*) у којима је утврђена повреда права јер национални судови нису спровели тест сразмерности када су издати налози за иселење, уз напомену да је у свим поменутих случајевима важан аспект била чињеница да су станови били у јавној (државној, друштвеној) својини и да станари нису потписали никакав облик споразума којим би ризиковали да изгубе свој дом, а посебно да није било сукоба два приватноправна интереса.

У случају *Врзић*, супротстављени су приватни интереси подносилаца представке и привредног друштва, банке. Стога, судска пракса⁵² сугерише донекле другачији приступ, па се тако „мера прописана законом у циљу заштите права других може сматрати неопходном у демократском друштву“. Као важне аргументе Суд је издвојио да су подносиоци представке добровољно оптеретили свој дом хипотеком као залогом за позамашан износ кредита, при чему су преузели ризик да уколико не исплате дуговано, повериоци имају право да се у извршном поступку продајом непокретности намире из износа купопродајне цене. Повериоци нису истицали правне лекове у покренутом извршном поступку, нити су се користили могућим правним средствима у парничном поступку (нпр. подношење тужбе за утврђивање ништавости уговора или тужбе за поништај уговора). Како је последица неиспуњења уговорних обавеза подносилаца представке, на коју су изричито пристали, продаја куће у извршном поступку, тако је Суд, уз остале аргументе, закључио да у овом случају није дошло до повреде права на поштовање дома. Према образложењу, чини нам се да није сасвим јасно изражен став суда да ли је потребно да независни орган процени сразмерност мешања у право на поштовање дома подносиоца и у случајевима када је право својине заштићено

Иако фактички није дошло до иселења, налог за иселење је издат и може се извршити у било ком тренутку. *Исто*, пар. 59.

⁴⁹ Вид. *Ђосић против Хрватске*, пар. 18.

⁵⁰ *Орлић против Хрватске*, бр. представке 48833/07, пресуда од 21. јуна 2011. године.

⁵¹ *Бједов против Хрватске*, бр. представке 42150/09, пресуда од 29. маја 2012. године.

⁵² Вид. *Врзић против Хрватске*, пар. 67.

од стране приватног физичког или правног лица, дакле и у случају сукоба два приватна интереса. Има аутора који су закључили да из ове одлуке следи да сразмерност мешања треба испитати.⁵³ Другачије, у предмету *F.J.M. против Уједињеног Краљевства*, Суд се враћа на анализу предмета *Врзић* и образлаже у њему изражен рестриктивнији приступ⁵⁴ при процени да ли је повређено право на поштовање дома.

За разлику од свих претходно анализираних предмета и одлука, у предмету *F.J.M. против Уједињеног Краљевства*⁵⁵, ЕСЉП недвосмислено релативизује обавезу испитивања сразмерности мешања у право подносиоца на поштовање његовог дома у случају када су сукобљена два приватна интереса, односно када су странке пред домаћим судом два приватноправна субјекта. Стога је овај предмет од кључне важности за нашу анализу. Специфичне околности случаја су да је подносиатељка рањива особа (са психијатријским и проблемима у понашању, због којих је изгубила два станарска права у јавном сектору). Власници предметне непокретности која је купљена на кредит и следствено томе оптерећена стварноправним обезбеђењем потраживања (институт *mortgage* у енглеском правном систему који бисмо, уз одређену резерву, за потребе разумевања овог случаја, могли да упоредимо са хипотеком) су родитељи подносиатељке, који су свој стан издали ћерки у закуп на основу кога им је она редовно плаћала закупнину. Како родитељи нису редовно измиривали своје обавезе, финансијска организација која је поверилац тог потраживања је покренула поступак и именовала стечајне управнике ради спровођења принудног намирења потраживања. Први корак и уједно претпоставка за принудно намирење, према тамошњем законодавству, јесте испражњење поседа - предметне непокретности. У овом случају, што је у складу са енглеским законом којим се уређује становање, суд је донео налог за исељење подносиатељке захтева из предметног стана након што су је стечајни управници благовремено, два месеца раније писмено обавестили о намеравању исељењу (враћању поседа и престанку закупа). Подносиатељка се у представи позвала на повреду чл. 8 ЕКЉП и истакла немогућност успешног истицања приговора несразмерности у поступку по налогу за исељење.

Одлучујући о представи ЕСЉП је продубљено анализирао предмет *Врзић* и по први пут изричито признао да принцип, према коме свако лице које је у опасности да изгуби свој дом треба да буде у могућности да независни суд испита сразмерност мере, није аутоматски примењив у случајевима када је посед потраживало физичко лице или привредно друштво.⁵⁶ ЕСЉП даље

---

⁵³ Михелчић, Г., Marochini Зрински, М., Шантек, Р., *нав. чланак*, стр. 122.

⁵⁴ Уп. Маганић, А., *Пракса Еуропског суда за људска права и право на дом*, Зборник радова: Право на дом, Загреб, 2016, стр. 48.

⁵⁵ *F.J.M. против Уједињеног Краљевства*, бр. представке 76202/16, одлука од 6. новембра 2018. године.

⁵⁶ *Исто*, пар. 41.

наводи да би се могла успоставити равнотежа између два приватна интереса путем законодавства које има за сврху да заштити права појединаца на које се односе права из ЕКЉП.⁵⁷ Како су власник стана и корисник стана (у овом случају купац) добровољно ступили у уговорни однос који је регулисан домаћим законодавством, а то законодавство признаје права из ЕКЉП и прописује начин како ће се та права поштовати, тако је спорно да ли су домаћи судови позвани да „надјачају равнотежу постигнуту законодавством“ у таквом случају.⁵⁸

И у случају *F.J.M. против Уједињеног Краљевства*, предмет се односи на уговорни однос између два приватна лица (закуподавац и купац) који је регулисан енглеским законом којим се уређује становање, а који одражава процену државе на који начин је потребно успоставити равнотежу (сразмеру) између права купаца (из чл. 8) и права власника станова - закуподаваца (из чл. 1 Протокола бр. 1 уз ЕКЉП).⁵⁹ Стога је за питање сразмерности мешања у овом случају од значаја став изнет у једној одлуци *Врховног суда Уједињеног Краљевства*⁶⁰ да је „закуподавац постојећим законодавством већ успоставио равнотежу између права и интереса купаца и закуподаваца, због чега, са стајалишта принципа, није оправдано захтевати од суда да испитује сразмерност налога о предаји у посед“. На крају, иако Суд уважава специфичне околности да се ради о рањивој особи (подносиатељи представке), закључује да јој се ипак не може признати право да независан суд испита сразмерност исељења, те стога утврђује да није дошло до повреде права на поштовање дома и ускраћује јој заштиту по овом основу.⁶¹

На основу претходне анализе, чини се да одлука *F.J.M. против Уједињеног Краљевства* прави јасну дистинкцију од ранијих одлука ЕСЉП у којима је пружена снажна заштита конвенцијском праву на поштовање дома (посебно праву купаца) тако што учвршћује разлику између купаца станова у јавном и приватном власништву. Како се стамбена политика у Европи континуирано развија у правцу приватних купаца, тако оваква пракса ЕСЉП доводи купце приватних станова у неповољан положај, посебно оне који су у категорији рањивих особа (оболелих, лица са инвалидитетом и др.), а који такође немају могућност да домаћи судови уваже посебне околности сваког појединачног

---

⁵⁷ Исто.

⁵⁸ Исто, пар. 42.

⁵⁹ Исто, пар. 43. Посебно су отежавајуће ситуације у којима је потребно одмерити равнотежу између различитих конвенцијских права, као што су право на поштовање дома и право својине. Вид. Маганић, А., *Везујући учинак пресуда Еуропског суда за људска права*, Зборник радова: Еуропска будућност Хрватског грађанског правосудија, Загреб, 2019, стр. 87-88.

⁶⁰ Пар. 35 пресуде *Врховног суда Уједињеног Краљевства у предмету F.J.M. који се у Уједињеном Краљевству водио као: McDonald против McDonald и остали*, UKSC28, пресуда од 15. јуна 2016. године.

⁶¹ Вид. *F.J.M. против Уједињеног Краљевства*, пар. 45. и 46.

случаја и спроведу тест сразмерности мешања у њихово право на поштовање дома и на тај начин им пруже правичну заштиту.⁶²

Уколико након последње анализирание одлуке постоји дилема да ли је став ЕСЉП према коме се сразмерност не испитује, издвојен став у контексту специфичности конкретног предмета или одражава начелни став у свим случајевима када су сукобљена два приватноправна интереса, она ће дефинитивно бити отклоњена након што суд донесе одлуку у случају *Трумбић против Хрватске*.⁶³ Предмет захтева⁶⁴ односи се на пресуду донету у парничном поступку који су покренули власници двоспратног стана у Сплиту против подносиоца која у том стану живи као заштићени закуподавац. Спорном пресудом хрватски судови су утврдили да подносиоца није имала право да користи горњи спрат на коме се налазе кухиња и тоалет и наложили су јој да напусти тај део стана. Подносиоца представке је истакла питање да ли су домаћи судови били у обавези да спроведу тест сразмерности пре него што јој наложе да напусти горњи спрат стана, а ако јесу били у обавези а нису спровели, да ли је дошло до повреде њеног права на поштовање дома у смислу чл. 8 ЕКЉП. Након што случај буде решен, саму одлуку Суда и њено образложење моћи ћемо да уврстимо у наставак анализе која је предмет овог рада.

3. Закључна разматрања

Уважавајући чињеницу да Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода и њен концепт права на поштовање дома афирмишу принцип преседана, сведоци смо да јуриспруденција Европског суда за људска права *de facto* постаје извор права. То не значи да Суд не може да промени своје ставове и схватања. Напротив, и сам Суд је више пута у образложењу својих одлука нагласио да није везан својим ранијим пресудама и да може да одступи од својих ранијих одлука уколико за то постоје оправдани разлози. Међутим, када пракса, кроз коју се рефлектује начело живог инструмента (Конвенције), промени своје ставове у складу са еволутивним тумачењем, потребно је време да се афирмише нови концепт преседана и трансформишу законодавство и пракса држава у складу са новим тенденцијама. Непрестано усклађивање конвенцијске заштите са потребама развоја савременог друштва потврђује

---

⁶² *Un. F.J.M. v. the united kingdom: judicial review of the proportionality of an eviction in private rental housing*, Juan Carlos Benito Sánchez, PhD researcher (fresh) at f.r.s.-fnrs and uclouvain (belgium), доступно на: <https://strasbourgobservers.com/2019/01/15/f-j-m-v-the-united-kingdom-judicial-review-of-the-proportionality-of-an- eviction-in-private-rental-housing/>, приступљено 10. септембра 2022. године.

⁶³ Михелчић, Г., Marochini Зрински, М., Шантек, Р., *нав. дело*, стр. 128.

⁶⁴ *Ена Трумбић против Хрватске*, бр. представке 11514/18, поднесена 2. марта 2018. године.

креативност и судски активизам Европског суда за људска права који прати динамику друштвених промена.

Сви ови аргументи стоје уз нашу расправу о генези различитих ставова Суда у погледу обавезе испитивања сразмерности мешања у права подносилаца представки на поштовање њиховог дома. Одлуке које смо анализирали у раду показале су нам да Суд следи свој иницијално формулисани став да свако треба да буде у прилици да независни суд испита сразмерност мешања у његово право на поштовање дома у случајевима сукоба приватноправног и јавноправног интереса, али понекад и два приватноправна интереса с обзиром на посебне околности случаја и угрожени статус подносиоца представке. Другачије, у одлукама у којима се Суд бавио сукобом два приватноправна интереса, заузет је рестриктивнији став у погледу испитивања сразмерности, док је у последњој анализираној одлуци Суд одступио од става да је уопште потребно испитати сразмерност. На основу таквог стања праксе, пред ЕСЉП је у једном новом предмету постављено питање да ли су домаћи судови обавезни да спроведу тест сразмерности (пропорционалности) у случају принудног иселења подносиоце представке из (дела) непокретности која за њу представља дом, али уз то и да ли пропуст да се испита сразмерност у конкретном случају представља повреду права на поштовање дома. Одлука Суда и њено образложење које ишчекујемо ће допринети даљој разради ове теме.

*Jelena Čanović, LL.M.,
Assistant*

PROPORTIONALITY AND THE RIGHT TO RESPECT FOR HOME - ANALYSIS OF THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Summary

The subject of the paper is an analysis of the practice of the European Court of Human Rights, which refers to the right to respect for home proscribed by Article 8 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, in respect to criteria of proportionality. Considering that analysis of reference decisions is key to understanding the disputed issues that arise from this topic, in this paper we will deal with the specific cases in a limited scope, that would indicate the reasons for the change of the Court's position in respect to

proportionality criteria. From the position expressed in a large number of earlier decisions that it is necessary to carry out a test of proportionality of state interference in the right to respect for home, to the latter position expressed and explained in a more recent decision that there is no need to examine proportionality, we will follow the genesis of the proportionality criteria in cases of forced eviction of applicants from premises which represent their home.

Key words: *proportionality, right to respect for home, practice of the European Court of Human Rights.*

Литература

- Бједов против Хрватске*, бр. представке 42150/09, пресуда од 29. маја 2012. године.
Bodul, D., *The right to a home in the case-law of ECHR vs. the right to a home in the case-law of Croatian courts*, EU and comparative law issues and challenges series, International scientific conference, EU law in context - adjustment to membership and challenges of the enlargement, Osijek, 2018.
- Брежец против Хрватске*, бр. представке 7177/10, пресуда од 18. јула 2013 године.
Врзић против Хрватске, бр. представке 43777/13, одлука од 12. јула 2016. године.
Ена Трумбић против Хрватске, бр. представке 11514/18, поднесена 2. марта 2018. године.
- Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и додатних протокола бр. 11, 4, 6, 7, 12 и 13, (Сл. лист СЦГ - Међународни уговори, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/05 - испр. и Сл. гласник РС - Међународни уговори, бр. 12/2010 и 10/2015).
- Ivanovna и Cherkeзов против Бугарске*, бр. представке 46577/15, одлука од 21. априла 2016. године.
Case of Ivanovna and Cherkeзов v. Bulgaria - summary by the Republic of Croatia (Office of the Agent), HUDOC: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Cherkeзов%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-183047%22%5D%7D>
- Kryvitska and Kryvitskyu* против Украјине, бр. представке 30856/03, одлука од 2. децембра 2010. године.
McCall против Уједињеног краљевства, бр. представке 19009/04, од 13. маја 2008. године.
McDonald против McDonald и остали, UKSC28, пресуда *Врховног суда Уједињеног Краљевства у предмету F.J.M* од 15. јуна 2016. године.
- Маганић, А., *Везујући учинак пресуда Еуропског суда за људска права*, Зборник радова: Еуропска будућност Хрватскога грађанског правосудја, Загреб, 2019.
Маганић, А., *Пракса Еуропског суда за људска права и право на дом*, Зборник радова: Право на дом, Загреб, 2016.
Михелчић, Г., Марочини Зрински, М., Шантек, Р., *Од предмета McCall до предмета F.J.M. - Размјерност и право на поштовање дома код присилног намирења*

- стварноправно осигураних тражбина из некретнине*, Зборник Правног факултета Свеучилишта у Риједи, вол. 41, бр. 1/2020.
- Михелчић, Г., Marochini Зрински, М., *Утјецај конвенцијских начела тумачења на поједине грађанскоправне институте (одабрана питања)*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, 78, бр. 1/2018.
- Михелчић, Г., Marochini, М., *Конекситет остварења виндикацијског захтјева на некретнини и тзв. права на поштовање дома*, Зборник Правног факултета Свеучилишта у Риједи, в. 35, бр. 1/2014.
- Омејец, Ј., *Конвенција за заштиту људских права и темељних слобода у пракси Европског суда за људска права, Strasbourgški acquis*, Загреб, 2013.
- Орлић против Хрватске*, бр. представке 48833/07, пресуда од 21. јуна 2011. године.
- Рапова и други против Украјине*, бр. представке 28519/10, одлука од 8. јула 2021. године.
- Паулић против Хрватске*, бр. представке 3572/06, пресуда од 22. октобра 2009. године.
- Rousk против Шведске*, бр. представке 27183/04, одлука од 25. октобра 2013. године.
- Sadovuyak* против Украјине, бр. представке 17365/14, одлука од 17. маја 2018. године.
- Тосић против Хрватске*, бр. представке 28261/06, одлука од 15. јануара 2009. године.
- F.J.M. против, Уједињеног Краљевства*, бр. представке 76202/16, одлука од 6. новембра 2018. године.
- F.J.M. v. the united kingdom: judicial review of the proportionality of an eviction in private rental housing*, juan carlos benito sánchez, phd researcher (fresh) at f.r.s.-fnrs and uclouvain (belgium), доступно на: <https://strasbourgobservers.com/2019/01/15/f-j-m-v-the-united-kingdom-judicial-review-of-the-proportionality-of-an-eviction-in-private-rental-housing/>
- Copnors против Уједињеног Краљевства*, бр. представке 66746/01, одлука од 27. маја 2004. године.
- Winterstein и други против Француске*, бр. представке 27013/07, одлука од 17. октобра 2013. године.
- Yordanova и други против Бугарске*, бр. представке 25446/06, одлука од 24. септембра 2012. године.
- Zehentner против Аустрије*, бр. представке 20082/02, одлука од 16. октобра 2009. године.